

Na vlnách romantismu

Julie Glacová

Úvod

Hudba nás provází celým naším životem. Umí rozveselit, zklidnit, povzbudit, dokonce nás někdy dokáže pořádně nakopnout. Můžeme u ní tančit, uklízet, šít či vařit nebo se jí plně oddat a vnímat jí celým tělem a duší.

Hudba pro mě hodně znamená. Ráda si pro sebe zpívám, hraju na ukulele nebo teď spíš na kytaru a hodně ji poslouchám. Uklidňuje mě. Doprovází mě prakticky všude.

Ve své práci bych se chtěla zaměřit na hudbu z období romantismu. Někde jsem zaslechla, že romantismus se v hudbě projevoval o něco později než v jiných uměních. Zaujalo mě to a ráda bych zjistila, zda tomu tak opravdu je.

Nicméně prvotním cílem této práce je proniknout do romantické hudby tak, abych měla zcela konkrétní představu toho, jak romantická hudba zní. Jaké jsou její formy, charakteristické prvky, které když zazní, budu s jistotou vědět, že jde o romantickou hudbu.

Romantismus

Na začátku bych se krátce zastavila nad samotným termínem. Romantismus je z francouzského romantique, tj. romantický, romantika; romanesque, vztahujícího se k románskému umění¹. Zjistila jsem, že samotný pojem „romantický“ se začal používat již v 17. století v Anglii k označení tajemných míst připomínajících staré pověsti, romány.²

Romantika se používá pro scénérie, které obsahují charakteristické rysy: tajuplnost, snovou náladu, příp. exotičnost, mytologické prvky, symboly temnoty, nicoty, smrti, bizarnost předmětů i chování, malebnou rozervanost, ale i ovzduší nebezpečí, dobrodružství, hrdinství. Romantická atmosféra je vždy poněkud neskutečná a jako taková bývá stavěna do protikladu k atmosféře realistické.³

Romantická atmosféra bývá skvěle zachycena zejména na obrazech. Typicky např. „Krkonošská bouda“ (1851) Josefa Mánesa nebo „Poutník na mořem mlhy“ německého malíře Caspara Davida Fridricha. Oba tyto obrazy mě hodně oslovují.

Bylo by jistě zajímavé se zabývat předpoklady vzniku romantismu. Nepochybně by bylo možné vystopovat jeho původ o mnoho dříve než jej nahlížet jen jako přímou reakci na klasicismus.⁴

Raný romantismus

Změny přicházely nepochybně postupně a nenápadně. Jednou z prvních proměn v hudbě koncem 18. století nastala v Evropě zakládáním koncertních spolků a pěveckých sborů. Hudba se postupně přesunula ze šlechtických salónů a začala se pořádat pro veřejnost.⁵

1 Sociologická encyklopedie, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
hlavní editor: Zdeněk R. Nešpor; <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Romantismus>

2 Sociologická encyklopedie, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
hlavní editor: Zdeněk R. Nešpor; <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Romantismus>

3 [https://cs.wikipedia.org/wiki/Romantismus_\(literatura\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Romantismus_(literatura))

4 Klasicismus je umělecký směr, který se inspiruje především antickými vzory a zdůrazňuje střizlivý rozum, uměřenost a jasný, pravidelný řád. (2. polovina 17. století – 18. století)

5 Umění nové doby. In: Huyghe, R. ed.: Umění a lidst <https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/chopin-vecna-hadanka.html>vo. Praha 1974.

Typickou formou pro období raného romantismu je **písňová a klavírní tvorba, komorní hudba**. Jakkoli vychází z hudebního klasicismu, začíná porušovat jeho symetrii a tzv. výrazovou uměřenost.⁶

Skladatelé: Schubert, Mendelssohn, Schumann, Chopin, Škroup, Křížkovský

Známý pro mimořádnou klavírní tvorbu je Fryderyk Chopin (1810 – 1849). I fakta z jeho života skvěle ladí s příkladným romantikem: exil a ztráta rodné země, mimořádné⁷ nadání a aura nedosažitelnosti, aféra se skandální spisovatelkou a předčasná smrt v devětatřiceti letech⁸

Ve stejném období dochází k významným změnám i na poli opery. Za zakladatele skutečné romantické opery je považován **CARL MARIA VON WEBER**⁹ (1786 - 1826), který operu proměnil. Co změnu způsobilo? Asi jeho neobyčejná hudební představitelství v hudbě, která byla nadto velmi dramatická. Nejznámějším jeho dílem je Čarostřelec¹⁰.

Prvky, podle kterých poznáme, že jde o romantickou operu:

- slovesná předloha (viz Čarostřelec)
- veselé lidové písně
- děsivá atmosféra Vlčího dolu
- Kašparova podlá povaha
- zázračné střeby, které neminou cíl
- vítězství čisté lásky
- skvělá melodická invence

Novoromantismus

V hudbě se dále rozvíjí citovost. Ve svém **druhém období (1830-1860)**, romantismus směřuje až k patetickému výrazu. Typická jsou rozsáhlá díla.

Charakteristické prvky:

- velkolepé, dynamické a nadnesené
- mimohudební obsah hudby
- početný aparát hudebníků
- nově vytvořená hudební forma – symfonická báseň (programní hudba¹¹)
- narušuje již výrazně dosavadní hudební formy, inovuje harmonii odvážnější chromatikou¹²

Skladatelé: Berlioz, Liszt, Wagner, Smetana ad.

Nejvýznamnější představitel opery v tomto období je bezpochyby Richard Wagner¹³.

V jeho dílech jsou skoro vždy:

- neúprosná smrt
- lidská bezmocnost

6 Dějiny umění: https://is.muni.cz/el/1441/podzim2012/HV7BP_DH3/um/is/kapit01.html

7

8 <https://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/chopin-vecna-hadanka.html>

9 <https://dejinyhudby.webgarden.cz/rubriky/filozofie-dejin-hudby-ii/romanticka-opera>

10 <http://zapisnikzmizeleho.cz/carostrelec-prvni-romanticky-zasah-v-opere/>

11 https://cs.wikipedia.org/wiki/Programn%C3%AD_hudba

12 chromatika znamená důsledně půltónová soustava, na níž je založena melodika i harmonie

13 <https://dejinyhudby.webgarden.cz/rubriky/filozofie-dejin-hudby-ii/romanticka-opera>

Všeobecně se tvrdí, že hudebně vychází Wagner z Beethovena, Berlioze a Liszta¹⁴.

Komponuje dílo jako jednotlivý celek. tzv. **Gesamtkunstwerk**, t.j. všeumělecké dílo, které bude rozvinuto po stránce hudební, slovesné, výtvarné i pohybové. I proto si Wagner důsledně psal libreta ke svým operám sám. Až dosud se umělci ve svých dílech zaměřovali pouze na složku hudební, případně ještě složku slovesnou, zatímco ostatní složky byly opomíjeny.

Jeho přínos tkví i v jeho postupném vytváření nového typu dramatického zpěvu tzv. **sprachgesang**¹⁵. Wagner opouští tradiční dvojici recitativ – árie, kterou skladatelé až doposud řešili dramatická místa v opeře. Prakticky to znamenalo, že v místech lyrických použili zpravidla kantilénu, v dramatických pasážích zase recitativ. Wagner naopak postupně zavádí nový deklamační charakter (zvláštní ariózní druh recitativu¹⁶), který vychází z básnického slova, pomáhá si intonačním spádem němčiny. To vše vytváří melodičtější celek, ve kterém se zpěv spojuje s hudbou do jednoho hudebního proudu, ve kterém orchestr přebírá úlohu vypravěče děje V orchestru tak mnohokrát zazní to, co nemohlo být na jevišti vysloveno nebo to, co se jen odehrává v mysli některých postav.

Wagner zavedl rovněž i tzv. příznačný motiv (leitmotiv). **Leitmotiv** prochází vždy celým dílem, charakterizuje vždy buď postavu nebo nějakou ideovou hodnotu či stav.

Zvuk Wagnerova operního orchestru je symfonický. Orchester je u Wagnera velkoryse obsazen, Instrumentace jeho oper je nápaditá, významné je užití žesťových nástrojů, doplněných speciálně sestavenými tubami, které měly vyplnit zvukovou mezeru mezi zvukem lesních rohů a pozounů jeho největší zvláštností je tzv. wagnerovská tuba¹⁷.

Nechal také zbudovat speciální Festivalové divadlo v Bayreuthu (Bayreuth Festspielhaus), které mělo zvláštní prostory pro rozsáhlý orchestr i sbory, které mohly zpívat s přirozenou silou a nepřekřikovat orchestr. Akustika tohoto prostoru patří i dnes mezi nejlepší na světě.¹⁸

Jakkoliv nezpochybňuji Wagnerův přínos pro romantickou operu, jeho hudba je pro mě zatím těžká, nepochopitelná. Snad se mi podařilo zachytit romantický nádech v předehře Tristana a Isoldy.

Vrcholné období romantismu 1860–1890

V literatuře se nazývá klasicko-romantická syntéza¹⁹. Je to období, ve kterém se kombinuje návrat k již známým hudebním formám klasicismu tedy hudby vyvážené a melodické, a její klasické formy (sonáta, koncert,). Skladby mají obvykle tři až čtyři věty s pravidelným střídáním tempa, orchestr má stále složení se smyčcovými a často i dechovými nástroji, ale současně už se plně využívá soudobý hudební jazyk.

Skladatelé: Brahms, Dvořák, Saint-Saëns, Franck, Čajkovskij, Grieg, Verdi ad.

Ve vrcholném romantismu svítí na poli opery především Verdi²⁰

Verdi byl bezpochyby génius světové úrovně. Jeho hudba neobsahuje žádné zbytečné ozdoby

14 dějiny umění: https://is.muni.cz/el/1441/podzim2012/HV7BP_DH3/um/is/kapit01.html

15 Dějiny hudby: https://is.muni.cz/el/1441/podzim2012/HV7BP_DH3/um/is/kapit05.html

16 Dějiny hudby: https://is.muni.cz/el/ped/podzim2012/HV7BP_DH3/um/is/kap05.html

17 https://cs.wikipedia.org/wiki/Wagnerova_tuba

18 <https://ustecky.denik.cz/z-regionu/richard-wagner-nelehky-zivot-v-zajeti-hudby-20130312.html>

19 Dějiny hudby: https://is.muni.cz/el/1441/podzim2012/HV7BP_DH3/um/is/kap06.html

20 <https://dejinyhudby.webgarden.cz/rubriky/filozofie-dejin-hudby-ii/romanticka-opera>

Typický je **třídobý orchestrální doprovod, dynamická a svěží hudba a dechberoucí melodie** v každém díle.

Jeho velkým přínosem je jistě i důstojné vystižení nálad, citů a dějů po hudební stránce.

Kromě času a formy, kterým jsem se věnovala výše, to jsou níže uvedená témata, která jsou typická pro romantismus.

- **příroda a pocity člověka v ní** – Beethoven: 6. symfonie „Pastorální“; Berlioz: Fantastická symfonie; 3. věta – Na venkově; Smetana: symfonické básně Vltava, Z českých luhů a hájů; Dvořák: orch. předehra a sborový cyklus V přírodě; Borodin: symf. báseň Ve stepích střední Asie; R. Strauss: Alpská symfonie; Novák: symf. báseň V Tatrách; Suk: symf. báseň Pohádka léta

- **historické náměty**, s preferencí doby středověku a raného novověku (není podmínkou) – Smetana: opery Braniboři v Čechách, Dalibor, symf. báseň Tábor; Berlioz: opera Benvenuto Cellini; Čajkovskij: Slavnostní předehra 1812; Wagner: opery Rienzi, Mistři pěvci norimberští; Musorgskij: opera Boris Godunov (podle dramatu A. S. Puškina)

- **mýty (zejména národní mytologie), legendy, báje, pověsti, balady, pohádky, báchorky** – Weber: opery Čarostřelec, Oberon; Smetana: opery Libuše, Čertova stěna, symf. básně Vyšehrad, Blaník, Šárka; Dvořák: opery Rusalka, Čert a Káča, symfonické básně Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat, Holoubek (podle lidových balad, zpracovaných v ohlasové sbírce Kytice z pověstí národních K. J. Erbenem); Wagner: opery Bludný Holanďan (podle legendy, zpracované H. Heinem), Lohengrin, Tannhäuser, operní tetralogie Prsten Nibelungův, Tristan a Isolda, Parsifal; Fibich: opera Šárka

- **dobrodružství** – Liszt: koncertní klav. etuda a symf. báseň Mazeppa (podle básnické předlohy V. Huga o historické postavě ukrajinského hejtmana Mazepy); Rossini: opera Vilém Tell; Meyerbeer: opera Prorok; Schmidt: opera Notre Dame (podle románu V. Huga Chrám Matky Boží v Paříži)

- **citový život člověka, jeho představy, sny, vášně, radost, smutek, touhy, vzpomínky, láska** – Berlioz: Fantastická symfonie; Schumann: velká část klavírní hudby a písní; Liszt: klavírní Sny lásky; Smetana: symf. báseň Šárka; Wagner: opera Tristan a Isolda; Čajkovskij: opera Evžen Oněgin (podle Puškina), orch. předehra-fantazie Romeo a Julie (podle Shakespeara); Fibich: kl. cyklus Nálady, dojmy a upomínky; Suk: kl. cyklus O matince, symfonie Asrael

- **náboženství** – Mendelssohn: oratoria Paulus a Elias; Liszt: oratoria Legenda o sv. Alžbětě a Kristus, klav. cyklus Harmonie poetické a religiózní; Dvořák: oratoria Stabat mater a Svatá Ludmila, Biblické písně; Rimskij-Korsakov: Svietlyj prázdník (také zváno Velikonoční ouvertura); Foerster: kantáta Píseň bratra slunce, Glagolská mše; Rachmaninov: vokální cyklus Vsjenočnoje bdění

- **exotické země a kultury** – David: symf. báseň Le Désert (Poušť); Balakirev: klav. fantazie Islamey; Puccini: opera Madam Butterfly

- **národní folklor** – Schubert: klavírní ländler; Glinka: orch. předehry Aragonská jota, Kamarinskaja; Bizet: opera Carmen, orch. suita Arlezanka; Chopin: klavírní mazurky; Smetana: klavírní a orch. polky, opera Prodaná nevěsta; Dvořák: Slovanské tance; Novák: Slovácká suita²¹

Myslela jsem si, že romantická hudba je líbivá, zpěvná, tajuplná a taková, ve které jedná překrásná melodie střídá druhou. Ne vždy tomu tak je. Je to podobně chybné, jako si myslet, jako, že romantický básník je zjemnělý a křehký. Pravdou je, že stejně jako byl Máchaschopen chodit pěšky z Litoměřic do Prahy nebo chodit na několikadenní výlety po českých hradech, tak i romantická hudba je někdy komplikovaná na poslech.

Většina lidí zná z básně Máj jen úvodní romantické verše a málokdo ví, že celá báseň vyznívá poměrně tragicky (vůdce bandy lupičů zabil svého otce, který mu chodil za jeho milou, milá spáchala sebevraždu. vůdce je popravený). Podobný dojem mám i romantické hudby. Zcela nepochybně je tam řada překrásných melodií, nicméně hodně z romantické hudby vyznívá (podobně jako báseň Máj) poněkud tragicky a komplikovaně.

Typické hudební prvky

V neposlední řadě chci ještě zmínit charakteristické hudební prvky:

Melodie – stává se postupně méně pravidelnou a symetrickou, je často rozbita na menší rozmanitě uspořádané úseky v zájmu vyjádření mimohudebních sdělení.

Harmonie – zvyšuje se v ní postupně podíl chromatiky a disonancí. Zvláště v německé, ale i jiné, např. české romantické hudbě se kumulují harmonické složitosti.

Rytmus – bývá výrazný, mnohdy komplikovaný, někdy je mu přisouzena rovnoprávná úloha s melodií a harmonií.

Barva – v hudbě dokresluje či vyvolává náladu, atmosféru. Do orchestru jsou zaváděny nové nástroje (např. harfa, anglický roh, ofiklejda, saxofon). Orchester je během 19. století početně rozšiřován, kombinován s vokálními hlasy²².

U druhé otázky, kterou jsem si položila, se mi nepodařilo nalézt nebo zjistit nic zásadního. Myslím, si, že hudba rovněž odrážela převažující smýšlení podobně jako ostatní umělecké styly. Snad jedině v prvním období, ve kterém se využívala lidová slovesnost, jsem si všimla, že Anglie, Francie i Německo daleko předběhly Čechy. V těchto zemích vznikla tzv. sentimentalismus již na začátku 18 století, zatím v Čechách daleko později – tedy až v 30. a 40 letech 19. století.

Závěr

Romantismus je umělecký směr a životní postoj, ve kterém mají city významné zastoupení. Jejich hudební vyjádření je nepochybně fascinující a podle mě stojí za to rozeznat. Snad jste se tedy dozvěděli nějaké nové informace, díky kterým třeba lépe poznáte romantické skladby a alespoň trochu poodkryli taje tohoto překrásného směru.